

„Za několik dní pojede zábavný vlak do Mnichova. Proslýchá se, že bude účastenství Pražanů značné. Není to snad pud za proskoumáním krásomných pokladů v Glyptotheca a Pinakothekách, není to čistá láska k zemi sousedské, není to touha po seznání špinavého dvorního pivovaru, co tam Pražany vede, jest to pouhá chuť k cestování, která se u nás vůči hledě vzrůstá a do všech koutů šíří. Při úkazu tom může člověk z plného srdce zvolat Bohu díky“.¹

V českém člověku se probudila touha po cestování. Ať již vyjelo z českých zemí jakékoli množství lidí, většina obyvatelstva byla v poznávání cizích krajin a jejich minulosti odkázána na články a obrázky v časopisech. Ty je seznamovaly prakticky s celým světem, od Tichomoří přes Indii, Ameriku až po oblasti bližší jako Turecko či Švýcarsko, jejich přítomností i minulostí.

Ve svém příspěvku chci seznámit s tím, jak byli o světě, resp. světových dějinách, informováni čtenáři kulturních a historických časopisů² v letech 1860 - 1867.

Analyzovala jsem příspěvky zabývající se událostmi do roku 1848. Celkově šlo o 120 příspěvků,³ z nich byly zhruba tři čtvrtiny naučného charakteru, včetně životopisů, recenzí knih, edic pramenů, drobnějších informací, zbylou čtvrtinu tvořily beletristické příspěvky, většinou povídky (26), a nejméně bylo básní (10).

Čeští publicisté, kteří chtěli informovat o dějinách cizích zemí, stáli před závažným problémem, zda psát vlastní, snad méně erudované práce, či překládat díla cizích autorů. Tato otázka byla živá i v širším kontextu, svědčí o ní např. korespondence významných historiků V. Zeleného a V. Gablera.⁴ Jak se s tímto problémem vyrovnávali přispěvatelé a redaktoři sledovaných časopisů?

Zhruba ve třetině případů (40) českého čtenáře informovali v překladech, a to především z francouzštiny a polštiny, zhruba totéž množství bylo původních prací, další třetinu představovaly články, u nichž nebylo uvedeno ani jméno autora ani event. překladatele či upravitel. Zde šlo asi především o materiály, které podle cizích předloh upravili redaktoři. Předpokládám, že český čtenář poznával dějiny cizích zemí především na základě přejatých materiálů. Čeští čtenáři byli seznamováni s díly významných soudobých zahraničních autorů, např. historiků Micheleta,⁵ Boissiera,⁶ Thierryho,⁷ Macaulaye.⁸ Z básníků a prozaiků se překládali např. V. Hugo,⁹ A. Dumas¹⁰ a J. Slowacki.¹¹ Ale i v některých dalších případech, kde se setkáváme se jmény nám dnes nepříliš známými (např. M. J. Crustenstolp, O. Lorenz, J. Gordon či L. Siemeňski), jde o osobnosti respektované aspoň do té míry, že je můžeme nalézt ve velkých encyklopediích příslušných zemí.

Mezi českými autory původních prací či překladů bylo několik významných literátů či novinářů, jako např. J. Arbes, B. Janda, K. Sabina, F. Schulz, častěji přispívali odborní historici či filologové (např. J. Vřátko, V. Gabler, V. Zelený, V. Brandl, J. Perwolf nebo A. Sedláček či J. Palacký).

Na stránkách časopisů publikovali ve značné míře také mnozí středoškolští profesori či úředníci, mezi nimi mj. K. B. Storch, F. Šebek, V. Pok, J. K. Hraše atd.

Zájem jednotlivých časopisů o sledovanou problematiku lze měřit obtížně, některé, např. *Lumír* či *Časopis českého muzea*, vycházely po celé období a byly výrazně profilovány, jiné vznikaly a svoji podobu teprve hledaly. Mezi těmi časopisy, které věnovaly významné místo světovým dějinám, upozorňuji především na *Besedu a Osvětu* z let 1862-1865, kde ve třech ročnících vyšlo více než 30 zasvěcených a obsáhlých článků,¹² což je např. podstatně více než ve všech ročnících *Lumíra* i než v osmi ročnících *Časopisu českého muzea*. Tento osvětový, nebeletristický charakter byl zřejmě jedním z důvodů, proč brzy zanikly.

Čeští čtenáři byli seznamováni téměř výlučně s evropskými dějinami, výjimku tvoří ojedinělé příspěvky z dějin USA¹³ a starověkého Orientu.¹⁴ Celá polovina příspěvků se týkala neslovanských zemí, mezi nimi měla velkou převahu Francie, třetina příspěvků se zabývala Slovanstvem. Zde převažoval zájem o Polsko (v centru pozornosti bylo především dělení Polska a polské povstání let 1830-31).

Z chronologického hlediska bylo věnováno zhruba 16 příspěvků¹⁵ starověku, asi tolik, kolik 11.-15. století.¹⁶ Větší pozornosti se těšilo období 16.- poloviny 18. století¹⁷ a krátké období od poloviny 18. století do napoleonských válek¹⁸ (vždy cca 22 příspěvků, Ostatní historické úseky byly zastoupeny pouze ojedinělými statemi.¹⁹ Na stránkách časopisů byly publikovány také souhrnné průřezy dějinami společenských hnutí i národů (ženská otázka,²⁰ zednáři,²¹ cikáni²² nebo Drúzové²³). Ze sociálního hlediska přibližovaly jednotlivé stati zejména prostředí šlechty a panovnický dvůr, ač ani ostatní sociální vrstvy nabývaly zcela zanedbávány. Na šlechtu se autoři dívali diferencovaně. Představitelé vyšší šlechty (v Polsku, Ukrajině, ale i ve Švédsku) bývali marniví, nesvorní a samolibí. V jejich činnosti převažovala snaha po uplatnění před konstruktivním a obětavým jednáním ve prospěch vlasti.²⁴ Příslušníkům střední a nižší šlechty se vyznačovali jak odvahou, čestností, tak především schopností obětovat se pro vlast a národ, což bylo považováno za nejvyšší hodnotu.²⁵

Příběhy ze starověkých dějin kromě toho dokumentují na příkladu Athén a Sparty také nutnost smyslu pro pokrok, schopnost obohacovat se cizími myšlenkami a přijímat cizince do národního kolektivu.²⁶ V popředí zájmu autorů naučných článků i beletrie byl spíše boj než usilovná práce, obdivovány byly spíše duchovní hodnoty než síla moci, i když konkrétní příklady dokumentovaly, že ve skutečnosti vítězí spíše ona.

S výjimkou počínání jezuitů, kteří byli hodnoceni zásadně vždy špatně,²⁷ byla náboženská problematika posuzována poměrně tolerantně a nebyla rozhodně v centru pozornosti. Dějiny protestantských církví a nekřesťanských hnutí byly přibližovány informativními články

či edicemi pramenů zejména v evangelických *Hlasech ze Siona*.²⁸ Poměr Němců k ostatním národům nebyl prakticky vůbec sledován, když šlo o vztah k slovanským národům, pak byla politika Němců komentována s nepříliš velkými sympatiemi, ale nikoli jednoznačným odsudkem.²⁹

V povídkách³⁰ a básních³¹ - ať už původních či přeložených - se odehrávaly příběhy pouze v historických kulisách. V podstatě se tu neobjevovala znalost reálií či snaha hledat příčiny událostí. Tady bojovali, milovali a loupili aktéři jednoznačných a předem daných charakterů. Naproti tomu odborní autoři (a překladatelé) informovali čtenáře na základě nejnovějších cizích historiografických prací, komentovali tato díla a mnohdy, např. V. Gabler při hodnocení Robespiera, dávali najevo svůj odstup od stanoviska autora originálu.³²

Poskytovala tematika světových dějin větší námětovou volnost či možnost hledání paralel s našimi dějinami? Pro poučení v nejobecnější rovině ano. S obdivem komentovali autoři boj za národní svobodu, ať se odehrával kdekoli,³³ mnohem kritičtěji a se znepokojením hodnotili autoři boj za zlepšení sociální situace.³⁴ V dalších případech byly analogie vyhledávány zřídka. Za výjimečné lze považovat hledání souvislostí mezi kozáky a husity nebo skotským hrdinou W. Wallacem a J. Žižkou,³⁵ jihoslovanským Kosovým polem a Bílou horou.³⁶

Pro výklad světových dějin scházela obdobná podpora, jakou pro naši historii vytvářelo dílo Palackého. Nejcitelněji byl tento problém znát právě při výkladu francouzské revoluce a polské problematiky.

V reprezentativních časopisech přibližovali čtenářům dějiny Francie i Polska titíž autoři, kteří přispěli do Riegrova slovníku naučného, vydávaného v téže době. I pro tento slovník byl příznačný obrovský zájem o polskou problematiku, vždyť např. heslo Kosciuzsko bylo stejně obsáhlé jako výklad celých francouzských dějin. Naproti tomu obšírně podané dějiny USA adekvátní odezvu v časopisech neměly. Jakou funkci plnily články s problematikou světových dějin v letech 1860-1867? Od prosté informace, pobavení, přes popularizující až po funkci výchovnou. Úlohu časopiseckých statí je třeba hodnotit i se zřetelem na to, že zaplňovaly velké mezery, protože českému publiku chyběly základní znalosti z dějin světa ze základního stupně vzdělání. Vždyť v učebnicích a čítankách byly vykládány pouze české dějiny a dějiny širší rakouské vlasti. Ze světových dějin v pravém slova smyslu tu byl oživen pouze starověk, biblické dějiny a zcela ojediněle příběh K. Kolumba a epizody ze života Karla Velikého.³⁷

Vracím se závěrem k úvodním slovům Jana Nerudy. I dnes se v českém člověku probudila touha cestovat a může být uspokojována. Předpokládám ale, že většina z nás se bude stejně jako před 130 léty seznamovat s cizinou mnohem častěji na stránkách časopisů či obrazovce televize. Uvidíme, jak si s tímto úkolem masmedia poradí koncem 20. století.

- 1 J. Neruda, *Fejetony z let 1863-1864*, Praha 1924, s. 57.
- 2 Excerpovala jsem následující časopisy: *Beseda* 1863-65, *Časopis českého muzea* 1860-67, *Čech* 1865, *Hlasy ze Siona* 1860-67, *Kritická příloha k Národním listům* 1863-65, *Krok* 1865, *Květy* 1865-67, *Lada* 1861-65, *Literární listy* 1865, *Lumír* 1860-67, *Obrazy života* 1860-62, *Osvěta* 1862-63, *Otavan* 1863-67, *Rodinná kronika* 1862-64, *Zlatá Praha* 1864.
- 3 Kvantifikující údaje jsou pouze orientační.
- 4 V. Gabler V. Zelenému, dopis uložen v LA PNP pod sign. 19 E 28.
- 5 J. Michelet, Kosciuzsko (přel. Ž. Podlipská), *Lumír* 1863, s. 494-97, 517-20, 541-45, 564-68.
- 6 G. Boissier, Coelius a mládež římská (přel. A. Smrž), *Beseda* 1864-65, s. 130, 140-41, 149, 155-56, 163, 170-71.
- 7 A. Thierry, Jeronym (přel. a upravil K.B. Storch), *ČČM* 1866, s. 107-41, 207-47, 305-30.
- 8 T.B. Macaulay, Anglické dějiny (přel. J. Zelený), *Kritická příloha* 1863-64, s. 46-50.
- 9 V. Hugo, Mirabeau, *Čech* 1865, s. 36-37.
- 10 A. Dumas, Živý umrlec (přel. K. Bružea), *Lumír* 1861, s. 672-75. Týž, Dva přátelé (přel. týž), *Lumír* 1861, s. 504-506.
- 11 J. Slowacki, Mnich (přel. B. Janda), *Lumír* 1863, s. 793-95.
- 12 Upozorňuji zejména na tyto: Společenské poměry ve Francii, *Beseda* 1863-64, s. 188-89, Stav Polsky před rozdělením, tamtéž, s. 12-14, 20-21, 98-100, 108-111. Ze starých dějin Bulharska, *Beseda* 1863-64, s. 116-18. Dějepisectví finské, tamtéž s. 159. Ženy Mohamedovy, tamtéž, s. 238-39. Karel Frencl, Emilián Pugačev, tamtéž, s. 179-82, 189-91, 196-99, 203-205. Zápisky očitého svědka nepokojných časů za panování Pavla I, Alexandra I, Mikuláše I, tamtéž, s. 152, 158-60, 165-67, 173-74, 181-83, 187-89, 195-97, 205-207, 212-214, 220-23, 228-30, 236-38, 277-79. E. Tonner, Barbora Radziwilovna, *Osvěta* 1862-63, s. 2-4, 9-11. Jde o zajímavou snahu komentovat formou naučného článku obraz, který byl v tomto časopise reprodukován. V. Pok, Král a stavové. Náčrtky z dějin Švédska, *Beseda* 1863-64, s. 85-88, 93-95. Báje o Prométheovi, *Osvěta* 1862-63, s. 7-8, 12-13, 31-32. Soud o zrádci vlasti v Athénách, *Osvěta* 1862-63, s. 50-51, 59-61, 68-70.
- 13 J. L. Kary, Ampata Soba neb první žena, *Lada* 1862, s. 82-84.
- 14 A. Sedláček, Starověký Babylón a obyvatelé jeho, *Otavan* 1864, s. 54, 77, 101, 126, 149, 172.
- 15 Např. P. Sobotka, Sapho, *Květy* 1865, s. 29-31. J. Vrchátka, O zřízení státu athenského, *ČČM* 1861, s. 123-25, 248-57, 299-312. Týž, Zřízení obce spartanské, *ČČM* 1860, s. 193-219. Týž, Smrt Alexandra Velikého, *Osvěta* 1862-63, s. 113-16. F. Jeřábek, Mučedníci idey

- starého věku, *tamtéž*, s. 163-65, 170-72, 178-80, 186-89. Athény a Sparta, *Osvěta* 1862-63, s. 133-37 aj.
- 16 Dante Alighieri, *Lumír* 1865, s. 305-309. Dante Alighieri, první pěvec křesťanstva a státník, *Beseda* 1864-65, s. 199-200, 206-207. Epizody z vraždění Židů, *Květy* 1865, s. 321-24. J. Emler, Deutsche Geschichte im 13. und 14. Jahrhundert, *Krok* 1865, s. 124-26, 183-85, 242-45. H. Jireček, Vpád tatarský, *tamtéž*, s. 196-203. K. Sabina, nocleh v klášteře, *Lumír* 1865, s. 309-14. Fr. Soulié, Tvrz Verdunská, *Lumír* 1861. J. Kolář, Uroš, poslední Nemanjič, *Osvěta* 1862-63, s. 42-43. J. Perwolf, Sněmy v někdejší Rusi, *ČČM* 1867, s. 395-418.
- 17 Např. Kronika Methodistů, *Hlasy ze Siona* 1864, s. 5-10, 17-21, 33-37. Z 18. století, *Zlatá Praha* 1864, s. 18, 31, 39, 55, 66, 79, 91, 105, 117, 131, 141, 153. J. H. H., Car Petr Veliký a Ludvík XV., *Lumír* 1861, s. 305. Mikuláš Šubič Zriňský, *Květy* 1867, s. 190-91. J. Perwolf, Historické dumy a písně národu Maloruského, *Lumír* 1860, s. 1096-101, 1168-72, 11194-96. Č.P., Malorusové pod vládou Polákův, *Obrazy života* 1861, s. 295-302. Isabela Jageljonka, *Osvěta* 1862-63, s. 51-54, 61-64, aj.
- 18 Např. Ida z Düringfelsu, Červená čapka, *Lumír* 1860, s. 313-15. První dělení Polsky, *Beseda* 1864-65, s. 20-21. K. Bruža, Antonie, *Lumír* 1861, s. 73-75. F. Šebek, Ulrika, *Lada* 1863, s. 5. V. Gabler, Dějepisectví revoluce francouzské, *ČČM* 1866, s. 72-95. Jiří Stephenson a jeho syn Robert, *Osvěta* 1863, s. 209, 222, 230, 234, 243, dále viz pozn. 9, 12, 30.
- 19 J. Palacký, Francie v 6. století, *Obrazy života* 1861, s. 17-25, 49-56. J. Kolář, Smrt agy Smaila Čengiče, *ČČM* 1869, s. 162-93. K. J. Erben, Pokřtění Vladimíra velkého knížete Ruského, *Beseda* 1863-64, s. 261.
- 20 E. S.-a, Historie vzdělanosti žen, *Lada* 1863, s. 9. J. Kovář, Důležitost žen v dějinách lidských, *Lada* 1862, s. 29. bk, O ženách řeckých, *Osvěta* 1862-63, s. 73, 81, 90.
- 21 In, Z 18. století, *Zlatá Praha* 1864, s. 105.
- 22 F. Schulz, Cikáni v Anglii, *Lumír* 1863, s. 62-65.
- 23 Drůzové, *Obrazy života* 1861, s. 168-70.
- 24 Např. ve stati Ch. Fostera, Národní povstání polské, *Osvěta* 1862-63, s. 238, 246, 253, 263, 270, 278, 286.
- 25 Např. W. Wallace, *tamtéž*, s. 89-91. Žofie Chrzanowska, *Lumír* 1865, s. 88-91, 136-39, 151-54.
- 26 Zejména Athény a Sparta, *Osvěta* 1862-63, s. 133-35.
- 27 Např. T. B. Macaulay, Anglické dějiny, *Kritická příloha Národních listů* 1863-64, s. 46-50. J. Perwolf, Válečná republika Kozákův záporožských, *Obrazy života* 1861, s. 56-61.

- 28 J. Dobiáš, Život Jana Kalvína, *Hlasy ze Siona* 1864, s. 106, 138, 148. Poslední dnové reformátora J. Kalvína, *Hlasy ze Siona* 1866, s. 85, 97. J.D.B., Martin Luther a Kateřina z Bory, *Hlasy ze Siona* 1864, s. 88-92.
- 29 J. J., Němci a Slované západní v 8. a na počátku 9. století, *Osvěta* 1862-63, s. 281-82. Č.P., O rozšiřování německé kultury mezi Polabskými Slovy, *Obrazy života* 1861.
- 30 Např. P. Clisson, Démanty kněžny Barchiochové, *Lumír* 1860, s. 914. De Genlis (přel. M. Moc), Slečna z Clermontu, *Otavan* 1864, s.114. A. de Pontmartin (přel. A. Budinská), Markýza Auchronská, *Lada* 1863, s. 89-92. P. Hermet (přel. J. Růžek), Sedmá dcera malířova, *Lumír* 1865, s. 96 aj.
- 31 V. Nebeský, Hrabě Janno, *Lumír* 1863, 889-91. M. Jokai (přel. J.V. Jelínek), Caldaria, *Lumír* 1865, s. 449-53 aj.
- 32 V. Gabler, Dějepisectví revoluce francouzské, *ČČM* 1866, s. 72-95. Týž, Maxmilián Robespierre, *ČČM* 1867, s. 288-306.
- 33 Kromě již citovaných prací vztahujících se k dějinám Polska, též např. Jeroným Savonarola, *Hlasy ze Siona* 1863, s.111-13, 124-26.
- 34 K. Frencl (viz pozn. 12).
- 35 Viz pozn. 23.
- 36 Jos. K., O Kosově poli, *Osvěta* 1862, s. 116-18.
- 37 Např. Čítací kniha pro školu a dům, zvláště pro potřebu v reálných školách, Praha 1853, Čítanka pro první třídu nižšího gymnasia (J. Jireček), Praha 1856, Čítanka pro třetí třídu městských škol v císařství Rakouském, Praha 1856, Čítanka pro třetí třídu nižšího gymnasia (J. Jireček), Praha 1857, Kniha ke čtení pro druhou třídu městských a venkovských škol, Praha 1853. Obrazy z rakouských zemí, národův a dějin pro čtvrtou třídu nižšího gymnasia (J. Jireček), Praha 1853. První čítanka a mluvnice pro katolické školy v císařství Rakouském, Praha 1863, Štěpnička. První učení a cvičení milé mládeže českoslovanské, Praha 1866.